

JOSEFINA CASTELLVÍ

Pionera a les terres del gel

«A l'Antàrtida ho he après tot»

Escrit per Begoña Vendrell i Patricia Homs. © Fotografies de Begoña Vendrell.

Josefina Castellví va posar els peus a l'Antàrtida el 1984, any des del qual va formar part del primer equip espanyol d'investigadors que estudiaven aquell territori. Ha estat professora d'investigació del Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC), és doctora en ciències biològiques i experta en oceanografia. Va dirigir des de l'inici la Base Antàrtica Espanyola Juan Carlos I (1988), tot i que a ella li agrada recordar sempre que el mèrit se l'hauria d'endur el professor Antoni Ballester, que des del 1966 va lluitar per la investigació espanyola a l'Antàrtida. Aprofitant l'acte de cloenda del Simposi Polar organitzat per Omnis cellula - Associació científicocultural, vam poder parlar amb ella de la seva experiència i d'algunes aventures al continent polar.

Per què cal conèixer l'Antàrtida?

Hi ha diversos objectius per conèixer l'Antàrtida. A mi el que em va portar a l'Antàrtida és l'objectiu científic. Tot és nou, és una cosa verge i això per un científic té un atractiu extraordinari. Però hi ha un altre atractiu per gent no científica i també per nosaltres els científics, que és la gran bellesa de l'Antàrtida. Per mi és el lloc del planeta més bell que conec. Curiosament, és un lloc a on no existeixen tots els colors, com ara el verd. I dir que un paisatge és bell sense el color verd sembla que sigui impossible! És dur, és hostil, però el gel i les seves formes són precioses.

Què va sentir en arribar-hi?

La primera vegada que vaig arribar va ser el 1984 i jo anava amb el trencaglaços *Almirante Irizar*. Vam sortir de Buenos Aires amb rumb sud i vam navegar fins al cap d'Hornos. Passat el cap d'Hornos arriba un dia en què t'aixeques, mires per l'ull de bou del camarot i veus el primer iceberg: saps que estàs arribant a l'Antàrtida! A mesura que vas navegant, la superfície del

mar es va omplint d'una cosa que en diem brosa, de runa, de trossos de gel petit, i l'aigua es va fent espessa. I si primer hi havia un iceberg, ara resulta que n'hi ha un altre allà i un altre allà i un altre allà. Jo he arribat a comptar fins a 130 icebergs amb els 180 graus de visió que et dona el pont del vaixell. Això vol dir que el rumb automàtic no funciona mai, cal esquivar els icebergs i es passa molt a prop. Això es una sensació que no te la treus mai de sobre, és impressionant!

En aquestes aventures, s'ha sentit a vegades un bitxo raro per ser l'única dona?

No, no, *bitxo raro* no m'hi he sentit mai. He tingut molta sort de tenir uns companys meravellosos. L'any 89 me'n vaig anar amb 11 homes i jo era la cap. L'important és la manera de fer les coses, les decisions es prenen després de parlar-ne molt. És clar que la decisió final l'havia de prendre jo, però abans es comentava, es miraven les diferents possibilitats. Vam fer equip. Així que de *bitxo raro* res. Però tinc una anèdota que és molt curiosa. Una vegada vaig anar a

l'illa del Rei Jorge i allà hi havia una base xilena. Vaig pensar que com a mesura de cortesia aniria a saludar el cap de la base. Hi havia un soldadet, allà tots són militars, i li vaig demanar pel cap de base i ell em va preguntar: «¿Y quién le pide?», i jo li vaig dir: «El jefe de base de Juan Carlos I», que és la nostra base. Em va fer esperar, de sobte s'obre una porta i surt el cap de base. Jo em vaig acostar per saludar-lo i em va dir: «No, no señora, usted espere que ahora tengo que recibir al jefe de base de Juan Carlos I». Quan li vaig dir: «No, mira, es que soy yo», ell va contestar: «¿Cómo?, ¿usted?». L'home mai s'havia imaginat que una dona pogués ser un cap de base. Després, no sabia on posar-se.

El nombre de dones que es puguin trobar en una base varia molt entre països?

No, no creguis. El que passa és que països com Xile, Argentina o Brasil tenen el costum, de fet perquè els surt més barat, que tots els de la base siguin militars i això finalment exclou a moltes dones. Jo entenc que allà s'ha d'anar a passar uns mesos, i les dones, si són joves, tenen fills petits i això complica molt la cosa. Però ara cada vegada n'hi ha més, de dones.

Què es necessari per passar mesos en un lloc tan inhòspit?

Molta paciència, molta. Moltes ganes de fer equip de veritat i procurar sempre el bé del teu company. Això que és tan senzill de dir, a l'hora de fer, de vegades és una mica difícil. Anem a veure, la convivència en un lloc tan petit és problemàtica. Jo no he tingut problemes, almenys de grossos. Però a l'Antàrtida n'hi ha hagut, i de greus. Per exemple, en una base argentina, un individu es va tornar mig boig i va cremar la base.

«SI DECIDÍSSIM TRANSFORMAR L'ENERGIA DE LA COMPETITIVITAT EN L'ENERGIA DE LA COL·LABORACIÓ, TINDRÍEM UNA ALTRA SITUACIÓ»

L'aventura a la base antàrtica espanyola

Un accident sobtat del professor Antoni Ballester va situar la Dra. Castellví al capdavant de l'equip de la primera base antàrtica espanyola, a l'illa Livingstone, l'any 1988. Castellví sempre recorda la gran ajuda, des dels seus inicis, dels investigadors polonesos. L'equip dirigit per la professora Castellví va haver d'adequar les instal·lacions on més tard hi hauria els laboratoris i l'àrea d'habitabilitat, necessaris per dur a terme la investigació antàrtica. Finalment, l'expedició espanyola va aconseguir instal·lar la base i, fins i tot, impulsar un projecte innovador de reducció de l'impacte ambiental a l'Antàrtida. Durant els tres mesos que passaven cada any al continent antàrtic –els coincidents amb l'estiu de la regió– l'equip va haver de superar moments crítics, com ara la instal·lació d'una antena de ràdio en un punt elevat de la zona (es volia instal·lar per evitar els problemes de comunicació amb els membres de l'equip que s'allunyaven a buscar mostres), o quan, el 1990, la neu va cobrir completament les instal·lacions de la base durant dos mesos. Tot i això, l'equip dirigit per la Dra. Castellví va complir tots els programes i investigacions pendents, la majoria dels quals estaven relacionats amb la geologia, la geofísica, la meteorologia i la zoologia.

Els quinze primers dies no hi ha conflictes, perquè tot és nou, a la gent li encanta veure els pingüins, etc. Tot és molt excitant i molt bonic. Després les coses canvien. Hi ha gent que és claustrofòbica i que se sent tancada a l'illa..., «i si ens passa alguna cosa, què farem?», pensen. Es farà el que haguem de fer, amb els medis que es tenen. Hi ha gent que sempre es posa nerviosa..., per això és sempre important procurar que el del costat estigui content, perquè aquest ambient es contamina molt. Coses *tontes*, com fer un pastís per un aniversari o per un sant i treure una ampolla de cava. En definitiva trencar la monotonia, que és el que mata, sobretot quan fa mal temps i no es pot sortir de casa. Quan fa bo, és diferent, tothom se'n va amb el seu projecte, a prendre mostres. Però quan fa mal temps t'has de tancar al laboratori i fer les anàlisis de les mostres que has recollit altres dies, etc. No tothom està preparat per aguantar aquests ambients.

Ara que ha tret el tema de la cuina, què cuinaven?

Jo particularment és una cosa que la cuidava molt i veuràs per què. Amb una gent que està tancada a una base antàrtica, amb mal temps, vent, tempestes, sense poder fer la feina a vegades, sense poder anar a fer una cervesa per desemboirar-se una mica, allà on no tens cap intimitat, si a sobre aquesta persona es troba a taula qualsevol cosa per menjar..., la persona es desborda. Una manera d'apaciar els ànims és fer una bona cuina. Per aquest motiu jo portava un cuiner molt bo. Tothom esperava el moment d'anar a taula i això ens ajudava tots a estar més relaxats.

Alguna vegada s'han deixat alguna cosa necessària per a la base?

Sí, un any ens vam oblidar els llumins! En una zona equatorial encara pots fregar pedres però a l'Antàrtida..., ara bé, hi havia gent fumadora i els vam demanar els encenedors. Aquell any havíem llogat un vaixell xilè, que ara ja està enfonsat, i abans que marxés de la base els vam requisar els encenedors; ells se n'anaven i amb un en tenien prou, però nosaltres ens havíem de quedar quatre mesos!

Quin és el major canvi que ha sofert l'Antàrtida des d'aquell primer viatge?

El canvi més gran és el turisme. Joestic desconectada d'aquests temes, però un amic australià em va dir que la temporada passada van anar-hi

35.000 turistes. Això és una barbaritat! La virginitat de l'Antàrtida s'ha de mantenir perquè aquesta ens pugui donar informació, que és el que busquem els científics. Cal que hi hagi una regulació del turisme i sembla que ja funciona el protocol de Madrid, on precisament es dedica un capítol a aquest tema. De tota manera, cal anar amb compte. L'Antàrtida és molt bella, preciosa, i no és just que només la puguin gaudir els científics. Cal posar nombres màxims de visitants i *monitoritzar* tots els viatges per fer saber què es pot i què no es pot fer.

Què n'opina de les diverses reivindicacions territorials que es reclamen?

És un moviment que en alguns casos ha sorgit per proximitat, en d'altres per atorgament de mèrits –com Noruega, només perquè Amundsen era noruec– o per altres raons, com el cas d'Anglaterra. Però el tractat antàrtic té congelades, mai millor dit, aquestes reivindicacions.

Què ha après de la seva aventura blanca?

Jo acostumo a dir que la meua vida es divideix en dues parts: la d'abans d'anar a l'Antàrtida i la de després d'anar a l'Antàrtida. Allà ho he après tot. Potser tinc els mateixos valors, però l'ordre és diferent. Quan després d'un viatge tornes aquí, consideres que moltes de les prioritats socials són bestieses. Per una altra banda, a l'Antàrtida s'ha de ser autònom; passi el que passi ningú et vindrà a ajudar, això forma molt!

Troba a faltar el gel?

Oh! I tant, cada dia! Però això va ser una època de la meua vida, deu anys...

I a la ciència, què hi troba a faltar?

Jo he viscut una evolució molt gran en la ciència; des dels anys 60 quan vaig començar fins ara ha canviat molt..., de fet més que trobar a faltar, em sobra alguna cosa: la valoració del *paper*. Sembla que si no publiques no fas res. És el que compta en un currículum i això provoca situacions com que en una institució d'investigacions científiques es necessitin voluntaris per classificar les revistes, però que ningú hi estigui interessat perquè li resta temps per als *papers*. Això fa que disminueixi el temps que una persona dedica a la comunitat. Aquesta competitivitat tan ferotge em sobra. Si es decidís invertir tota aquesta energia de la competitivitat en energia per a la col·laboració, tindríem una altra situació.

A més, també des de l'Administració es fomenta la competitivitat. Jo mateixa vaig haver de triar quan vaig començar la carrera antàrtica. O obria la porta de l'Antàrtida per als joves que vinguessin després o publicava, les dues coses no les podia fer. Pel fet de no publicar he estat tremendament castigada. No em sap greu, jo ho he escollit, però no és just.

Com s'hauria de valorar?

No ho sé, no sóc jo qui ho ha de dir. Hi ha tota una sèrie de qüestions paracientífiques que si un científic no s'hi posa, ningú ho farà per ell.

Per exemple, muntar una base antàrtica, no hi ha cap tècnic que ho faci, cal que el científic estigui al davant. I això no es valora prou, actualment només es valora el *paper*.

Quin consell donaria als estudiants que volen ser biòlegs?

Primer que treballin molt, com a estudiants, que s'empapin de biologia i que estiguin convençuts que és el que volen fer. La feina t'ha de divertir, jo he tingut la sort de poder-ho fer. He treballat com una *tonta*, però m'he divertit moltíssim. Cal tenir molta il·lusió i creure en el que un fa. I

UN LLIBRE.

Ara estic llegint *Viaje al lejano sur* de Darwin però m'agrada molt *El nou gènesis*, que parla del començament de la vida des del punt de vista biològic.

UNA PEL·LÍCULA.

Jo sóc poc cinèfila..., però un clàssic: *Casablanca*.

UNA MÚSICA.

Txaikovski, en general.

UN PINTOR.

Monet.

UN PLAT PREFERIT.

Pa amb tomàquet i truita.

DUES COSES QUE NO LI AGRADIN GENS.

Ni la llet ni el pepino.

ALGUNA COSA A FER AMB EL TEMPS LLIURE.

Us en riure..., les puntes de coixí!

SE LES EMPORTAVA A L'ANTÀRTIDA?

Sí, dec ser l'única persona que ha fet puntes de coixí a l'Antàrtida...

DE QUIN COLOR ÉS EL MAR?

Normalment és d'un blau profund, però jo l'he vist de tots colors: verd, vermell, blanc..., depèn de moltes coses, com del color del cel, no se sap qui reflecteix a qui... Com que sóc una enamorada del mar, per mi el millor color sempre ha estat el blau.

A ON ANIRIA DE VACANCES?

No hi aniria, sinó que hi vaig, a un poblet dels Pirineus lleidatans. Sóc una enamorada del mar, però el mar sempre em suggereix feina.

LA MILLOR HORA DEL DIA.

La primera hora, la primeríssima hora del dia.

UNA PERSONA QUE VOLDRIA CONÈIXER.

Shackleton, em fa molt de respecte, amb la seva gran aventura i estant enterrat a l'Antàrtida..., en realitat, hi ha moltes persones enterrades a l'Antàrtida.